

Prof. AH dr Mariusz Róg

*Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor
w Pułtusku, Polska*

Mgr Daria Róg

Uniwersytet Gdański, Polska

Literatura dziecięca jako element kształtowania poczucia tożsamości narodowej i bezpieczeństwa kulturowego

Wstęp

Mniejszości narodowe i etniczne w każdym państwie mogą być narażone na utratę swojej tożsamości i kultury. Historia niejednokrotnie dała dowody dyskryminacji, braku tolerancji czy też prześladowań mniejszości narodowych i etnicznych. Społeczność międzynarodowa w szeregu aktów prawa międzynarodowego zawarła gwarancje poszanowania kultury, języka, odrębności obyczajów. Konstytucje i ustawodawstwo współczesnych państw europejskich gwarantują na ogół wolność zachowania i rozwoju własnego języka, obyczajów, tradycji i kultury, swobodę tworzenia własnych szkół, a także prawo do udziału w życiu politycznym. Gwarancje prawne będą jednak niczym, jeżeli rodzice nie zadbają o wychowanie swoich dzieci w duchu własnego narodu, nie będą dbać o rozwój języka i kultury. Podstawową gwarancją utrzymania tożsamości narodowej i kultywowania tradycji jest nauka języka i poznanie literatury.

W niniejszym artykule podjęto próbę przedstawienia znaczenia literatury dziecięcej dla utrzymania tożsamości narodowej i bezpieczeństwa kulturowego. Niniejsze kwestie zaprezentowano w ujęciu syntetycznym. Ponadto poruszono problematykę prawnych uwarunkowań nauczania języka ojczystego mniejszości narodowych w Polsce i na Litwie. Z uwagi na ograniczoną objętość opracowania pewne zagadnienia zostały jedynie zasygnalizowane.

Tożsamość narodowa

Określenie tożsamości narodowej jest zagadnieniem o tyle skomplikowanym, że należy uwzględnić wiele czynników składających się na to

pojęcie. Nawiązując do definicji pojęcia tożsamości, oznacza ono: „bycie tym samym, identyczność”¹. Człowiek jest osobą społeczną, identyfikującą się z jakąś grupą, poglądami oraz wartościami, które grupa ta reprezentuje. W trakcie swojego życia poszukuje odpowiedzi na pytania związane ze swoją tożsamością – tą kulturową, religijną czy w końcu polityczną². Na rozwój poczucia tożsamości narodowej mają wpływ kultywowanie tradycji, sztuka, obyczaje, muzyka, wartości wpajane od najmłodszych lat przez rodziców czy opiekunów, w końcu literatura, będąca źródłem powyższych wartości. Rozbudzenie u dziecka świadomości, a później utrwalanie poczucia przynależności do ojczyzny i związku z nią jest jednakże długotrwałym procesem³.

Podstawowym elementem pozwalającym na określenie tożsamości narodowej jest samo pojęcie narodu. Współczesne koncepcje narodu nie są jednolite, zależą od wielu czynników i wyznaczników, nie zawsze mających zastosowanie w konkretnym przypadku. Jak zauważa Antonina Kłoskowska: „zależą od momentu historycznego, tradycji i aktualnej sytuacji danej zbiorowości narodowej, poziomu jej oświaty i postaw etycznych”⁴. Pojęcie *narodu* na gruncie różnych dyscyplin naukowych jest różnie definiowane⁵. Polska literatura przedmiotu, zarówno dawna, jak i współczesna, w tym zakresie jest stosunkowo bogata⁶.

W światowej socjologii funkcjonuje wiele określeń narodu. Jak zauważa Joanna Kurczewska: „wszyscy badacze reprezentujący różne dyscypliny humanistyki są zgodni co do tego, że naród to dynamiczna wspólnota ponadstanowa, ponadwarstwowa i ponadklasowa o charakterze historycznym, wyposażona w cechy (warunki) obiektywne (np. tery-

---

¹ *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. Mieczysław Szymczak, Warszawa 1984, s. 519.

² Horbowa Beata, *Edukacja regionalna w Oddziale przedszkolnym Mniejszości Ukrainińskiej w Przemyślu*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce, Wychowanie społeczno-emocjonalne dziecka”, red. Ewa Gurba, nr 25 (3/2012), Kraków 2012, s. 96.

³ Tamże, s. 95.

⁴ Kłoskowska Antonina, *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 1996, s. 15.

⁵ Można wskazać: potoczne, biologiczne, historyczne ujęcie narodu oraz koncepcje: socjologiczne, polityczne narodu czy też kulturową koncepcję narodu, które często różnią się między sobą.

⁶ Wiatr Jerzy J., *Naród i Państwo*, Książka i Wiedza, Warszawa 1973; Chałasiński Józef, *Kultura i Naród*, Książka i Wiedza, Warszawa 1968; Szacki Jerzy, *Ojczyzna, Naród, Rewolucja*, PIW, Warszawa 1962; Mariański Andrzej, *Narodowości świata*, PWN, Warszawa 1988; Walter Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2004.

torium, państwo, język) i przymioty subiektywne wyrażające się w świadomości przynależności do wspólnoty, przy czym znaczenie czynnika świadomościowego w czasach współczesnych rośnie”⁷. Ponadto zaznacza, że można wskazać dwa modele narodu: *model europejski* i *model azjatycko-afrykański*⁸. Z kolei Jerzy Szacki, omawiając kwestie państwa narodowego, stwierdza, że: „naród, którego organem ma być państwo narodowe, może być (...) pojmowany (...) jako kształtująca się dzięki przemianom politycznym i społecznym wspólnota obywateli (Schnapper, 1994), tworzących jedność niezależnie od dzielących ich skądinąd różnic pochodzenia i kultury, już to jako przedpolityczna w istocie wspólnota ludzi jednej kultury (...) lub nawet, jako naturalna wspólnota krwi i ziemi”⁹.

Z pojmowaniem narodu nierozzerwalnie związane jest pojęcie *etniczności*. Grupa etniczna oraz naród wydają się być pojęciami posiadającymi wspólne elementy, a także pewne zauważalne różnice. Łączy je przede wszystkim pochodzenie, język, a także kultura. Kulturowe idee odnoszące się do danej grupy etnicznej bądź też narodu, zawierają mity o przeszłości, poglądy na temat cech posiadanych przez daną grupę czy naród oraz reprezentują stanowisko, że kultura determinuje grupę, więc może być ona zależna od języka, ubioru czy zwyczaju¹⁰. Można przyjąć, że zbiorowości, które nie utożsamiają się z narodem posiadającym własne państwo, mające wspólne cechy rasowe, kulturowe i językowe, określa się mianem mniejszości etnicznych.

Wyznacznikiem narodu może być kilka czynników. Podstawowym jest *język*. Oczywiście są przypadki, że język nie jest elementem decydującym¹¹.

---

⁷ Kurczewska Joanna, *Naród*, „Encyklopedia socjologii”, t. 2, Warszawa 1999, s. 288.

⁸ Por. tamże, s. 288.

⁹ Szacki Jerzy, *Państwo narodowe*, „Encyklopedia socjologii”, Suplement, Oficyna naukowa, Warszawa 2005, s. 181.

¹⁰ Por. Fenton Steve, *Etniczność*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2013, s. 24.

¹¹ Przykładem może być język serbski i chorwacki, które powstały z rozłączenia języka serbsko-chorwackiego, a gdzie różnice są praktycznie niezauważalne z wyjątkiem alfabetu, którym w formie pisanej języki te posługują się (serbski – cyrylica, chorwacki – zmodyfikowany alfabet łaćniński). W przypadku Serbów i Chorwatów czynnikiem różnicującym te dwa narody jest głównie wyznawana religia. Różnice między chorwackim a serbskim językiem standardowym są mniejsze, niż między standardowymi wariantami angielskiego w Wielkiej Brytanii, Irlandii, USA, Kanadzie, Australii lub

Drugim podstawowym czynnikiem kształtującym naród jest zamieszkiwanie określonego terytorium. W odniesieniu do terytorialności jako elementu kształtującego naród, co do zasady, nie ma wątpliwości, ale można też wskazać na funkcjonowanie narodu bez państwa. Przykładem jest naród żydowski, który po wojnie żydowskiej z Rzymem (66–73 n.e.), zakończonej klęską Żydów i zburzeniem Świątyni w roku 70 n.e. uległ rozproszeniu¹². Ludność żydowska żyjąca w diasporze w różnych warunkach zachowała swoją kulturę przez blisko dwa tysiące lat. Elementem łączącym Żydów rozsianych po całym świecie była monoteistyczna religia i język liturgii – hebrajski.

Elementem kształtującym naród jest także poczucie odrębności wobec innych narodów kształtowane przez czynniki narodotwórcze, takie jak: *symbole narodowe*, *barwy narodowe*¹³, *historia narodu*, a nawet *legendarna świadomość pochodzenia*. Ponadto do elementów kształtujących naród należy zaliczyć *świadomość więzów krwi*, *stosunek do dziedzictwa kulturowego*.

W ujęciu socjologicznym naród oznacza przede wszystkim grupę ludzi, zbiorowość, która powiązana jest ze sobą za sprawą terytorium, języka i tradycji. Pochodzenie etniczne ma istotne znaczenie szczególnie dla mniejszości narodowych żyjących w innych państwach. Naród jest dla wielu po prostu jedną wielką rodziną, którą łączą wskazane wyżej elementy.

W doktrynie zauważa się, że większość państw europejskich „(...) ma charakter jednonarodowy, z mniejszościami narodowymi i etnicznymi”¹⁴.

Kolejnym zagadnieniem, które należy poruszyć, jest zagadnienie mniejszości narodowych. *Mniejszość narodowa* jest określana na ogół jako grupa ludzi zamieszkująca obszar danego państwa, odróżniająca się od większości społeczeństwa *językiem*, *kulturą*, *pochodzeniem etnicz-*

---

francuskiego języka we Francji, Belgii, Kanadzie i Afryce, https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_chorwacki [dostęp: 21.03.2017].

¹² Tyloch Witold, *Judaizm*, KAW, Warszawa 1987, s. 146.

¹³ Szerzej o symbolach i barwach narodowych: Mariusz Róg, Andrzej Sęk, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej jako podstawa bezpieczeństwa kulturowego*, „Współczesne zagrożenia zdrowia i bezpieczeństwa publicznego”, Suwałki 2016, s. 311–330.

¹⁴ Por. Oniszczyk Jerzy, *Określenie państwa współczesnego*, „Współczesne państwo w teorii i praktyce. Wybrane elementy”, Wyd. SGH, Warszawa 2008, s. 44.

nym bądź *religią*. Polska Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym¹⁵ definiuje mniejszość narodową w art. 2 ust. 1. Za mniejszości narodowe w Polsce uznano mniejszość: *białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską, żydowską*. Z kolei mniejszość etniczna określona została przez art.2 ust. 3 ustawy, a do mniejszości etnicznych zaliczono: *karaimską, łemkowską, romską, tatarską*.

W naszej ocenie przyjęte w polskim prawie koncepcje mniejszości narodowych i etnicznych są adekwatne do aktualnej sytuacji społeczno-politycznej, szczególnie w aspekcie integracji europejskiej.

Współcześnie często występuje koncepcja prawna narodu. W Preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁶ określono: „(...) my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej (...)”. Trybunał Konstytucyjny określając znaczenie zwrotu *Naród Polski* zawartego w preambule do Konstytucji RP stwierdził, że ustawa zasadnicza: „posługuje się pojęciem Narodu w sensie politycznym, a nie etnicznym i w rozumieniu norm konstytucyjnych, u podstaw których legło sformułowanie Preambuły do Konstytucji, stwierdzające: „My, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”, pojęcie *naród* określa wspólnotę, którą tworzą obywatele Rzeczypospolitej”¹⁷. W tej sytuacji należy stwierdzić, że w ujęciu prawnopolitycznym przyjęto koncepcję utożsamiania Narodu Polskiego z obywatelstwem. Taka koncepcja jest jak najbardziej słuszna, gdyż nie różnicuje obywateli państwa pod względem etnicznym.

W ustawie konstytucyjnej Republiki Litewskiej o Państwie Litewskim również przyjęto, że Naród Litwy to obywatele Litwy. Wynika to ze sformułowania odnoszącego się do mieszkańców Litwy mających czynne prawo wyborcze. W preambule Konstytucji Republiki Litewskiej¹⁸ użyto określenia *Naród Litwinów* bez odwołania się do obywatelstwa Litwy. W art. 2 konstytucji zawarte są postanowienia odnoszące się do czynnika państwowotwórczego, jakim jest naród i zasady suwerenności narodu. Świadczy to o tym, że naród jest tutaj również kategorią polityczno-prawną.

---

¹⁵ T. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 573 ze zm.

¹⁶ Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.

¹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 maja 2004 r. (sygn. akt K 15/04).

¹⁸ *Konstytucja Republiki Litewskiej*, wyd. 2 zm. i uaktualnione, tłum. Henryk Wisner, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006.

Bezpieczeństwo kulturowe

Jak podaje Jan Czaja, współcześnie doliczono się 164 różnych, będących w użyciu definicji *kultury*¹⁹. Pojęcie *kultury* jest pojęciem różnie definiowalnym i o wielu znaczeniach. Jak zauważa Jerzy Wiatr: „pojęcie kultury należy do wieloznacznych w nauce oraz takich, które używane są w terminologii naukowej inaczej niż w języku potocznym”²⁰. Nie wchodząc w rozważania dotyczące definiowania kultury, na użytek niniejszego opracowania, przyjęte zostanie określenie kultury sformułowane przez Jana Pruszyńskiego: „Kultura to zarówno całokształt dorobku duchowego, intelektualnego i materialnego, stworzonego wysiłkiem jednostek i zbiorowości ludzkich, zachowanego i utrwalonego, jak i stosunek do jego komponentów”²¹.

Bezpieczeństwo, jak zauważa Kazimierz Malak: „(...) jest kategorią abstrakcyjną i funkcjonuje wyłącznie w teorii oraz mowie potocznej”²². Ryszard Zięba przyjmuje, że bezpieczeństwo jako przedmiot analizy można rozpatrywać według kryteriów: *podmiotowego, przedmiotowego, przestrzennego, czasu, sposobu organizowania*²³. Ten sam autor w odniesieniu do kryterium przedmiotowego wskazuje na różne rodzaje bezpieczeństw – w tym *kulturowe (bezpieczeństwo polityczne, wojskowe, gospodarcze, społeczne, ideologiczne, informacyjne itd.)*²⁴. Jak zauważa Jan Czaja: „pojęcie bezpieczeństwa kulturowego jest stosunkowo nowe, choć historia potwierdza, że realne i doskonale znane. Zagrożenia dla kultury istniały od wieków (wręcz tysiącleci) i były skutkiem najazdów zbrojnych, podbojów kolonialnych (a nawet odkryć geograficznych) oraz spotkań kultur, często doprowadzających do dominacji kulturowej i zniszczenia kultur niekoniecznie niższych, choć zapewne mających

---

¹⁹ Czaja Jan, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 19.

²⁰ Wiatr Jerzy J., *Socjologia polityki*, Europejska Szkoła Wyższa Prawa i Administracji, Warszawa 209, s. 174.

²¹ Pruszyński Jan, *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, Wydawnictwo Zakamycze, t. I, Kraków 2001, s. 61–62.

²² Kazimierz Malak, *Bezpieczeństwo jako kategoria i zjawisko społeczne*, „Piotrkowskie Zeszyty Międzynarodowe”, 2007, nr 2, s. 91.

²³ Zięba Ryszard, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 1999, s. 31–32.

²⁴ Tamże, s. 32.

słabsze zaplecze w postaci oręża zbrojnego. Niekiedy kultury etniczne były niszczone (...) w toku historycznych procesów tworzenia państw narodowych (...)”²⁵.

Język ojczysty jest narzędziem i jednocześnie podstawowym tworzywem oraz składnikiem kultury jego użytkowników. Każdy język ojczysty jest zakorzeniony w odrębnej kulturze, którą współtworzy i determinuje. W swoim społecznym i funkcjonalnym oddziaływaniu obejmuje całość życia zbiorowego swoich użytkowników oraz ich duchowego, intelektualnego i artystycznego dorobku, czyli kultury. Jako tworzywo narodowej literatury przechowuje i odzwierciedla całość historycznych doświadczeń wspólnoty, która się nim posługuje. Jak już wcześniej wskazano, język (z małymi wyjątkami) jest podstawowym elementem narodotwórczym i jednocześnie podstawowym elementem bezpieczeństwa kulturowego.

Uwarunkowania prawne nauczania języka ojczystego mniejszości narodowych w Polsce i na Litwie

W krajach europejskich standardem jest poszanowanie mniejszości narodowych i etnicznych. Sprzyjają temu zarówno gwarancje zawarte w prawie międzynarodowym powszechnym, regulacjach europejskich, jak i prawodawstwie krajowym.

Ramy niniejszego artykułu nie pozwalają na szczegółowe omówienie kwestii prawnomiędzynarodowych uwarunkowań ochrony praw mniejszości narodowych. Należy tutaj zwrócić uwagę na regulacje zawarte w powszechnym prawie międzynarodowym²⁶, jak i prawie europejskim.

Zagadnienie, które zamierzamy wyeksponować, odnosi się do mniejszości polskiej, a z uwagi na historyczne uwarunkowania warto przypomnieć, że Rzeczpospolita Obojga Narodów była państwem złożonym z Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, istniejącym w latach 1569–1795 na mocy unii lubelskiej. Korona i Litwa stanowiły dla szlachty całość, pomimo dzielących je różnic regional-

---

²⁵ Czaja Jan, *Kulturowe...*, wyd. cyt., s. 32.

²⁶ Szerzej: Daranowski Piotr, *Prawa mniejszości w powszechnym prawie międzynarodowym*, za: http://www.groczusjusz.edu.pl/Publikacje/pdar_mniejszosci.pdf [dostęp: 29.03.2017].

nych, sprzecznych interesów i odrębności ustrojowych²⁷. Społeczeństwo składało się przede wszystkim z Polaków, Litwinów i Rusinów. Wśród wyższych warstw społeczeństwa Litwy i Rusi następował proces polonizacji, wyrażający się przede wszystkim w rozpowszechnieniu języka i kultury polskiej, a także religii katolickiej. Przede wszystkim na gruncie języka polskiego dokonywała się stopniowa, od początku XVII w. coraz wyraźniej widoczna, integracja kulturowa wieloetnicznego narodu szlacheckiego Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W czasie zaborów praktycznie całe Wielkie Księstwo Litewskie znalazło się pod władzą cesarza rosyjskiego, chociaż zasięg zmieniał się na przestrzeni lat od I rozbioru w 1772 r. Nie bez znaczenia dla wspólnego losu miały miejsce powstania narodowe w XIX w., szczególnie Powstanie Styczniowe, będące największym polskim zrywem niepodległościowym. Objęło ono swym zasięgiem ówczesne terytorium uzależnionego od Rosji Królestwa Polskiego oraz tzw. ziemie zabrane – częściowo Litwę i Ruś. Wydarzenie to ma też odzwierciedlenie w tekście Wincentego Pola „Pobudka”, znanej też jako „Pieśń obozu Jeziorańskiego”: „Obok Orła znak Pogoni, Poszli nasi w bój bez broni”²⁸.

Litwa po I wojnie światowej uzyskała państwowość jako Republika Litewska, która istniała w latach 1918–1940. Początkiem odrodzenia państwowości było ogłoszenie niepodległości i przekształcenie Królestwa Litwy w republikę (2 listopada 1918 r.). Jednak nie całe terytorium Litwy znalazło się w granicach nowego tworu państwowego, ponieważ po tzw. buncie gen. Lucjana Żeligowskiego 12 października 1920 r. powstał formalnie niezależny organizm państwowy ze stolicą w Wilnie o nazwie Litwa Środkowa, który 18 kwietnia 1922 r. został przyłączony do Polski.

15 czerwca 1940 r. Republika Litewska została anektowana przez ZSRR i przekształcona w Litewską Socjalistyczną Republikę Radziecką. Stan taki trwał do 11 marca 1990 r. Litwa ogłosiła deklarację niepodległości i stała się z powrotem suwerennym państwem²⁹. Okres II wojny światowej, jak i wydarzenia pojałtańskie spowodowały, że na terenie Litwy pozostała liczna mniejszość narodowa polska, a w Polsce

---

²⁷ Ujma Magdalena, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003, s. 57.

²⁸ Kunert Andrzej (wybór), *Polskie pieśni patriotyczne z nutami*, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 61.

²⁹ Szerzej: Ochmański Jerzy, *Historia Litwy*, Ossolineum, Wrocław 1982.

– w obecnych granicach – mniejszość litewska. Obydwa państwa muszą zatem zadbać, aby mniejszości narodowe zachowały swoją tożsamość i bezpieczeństwo kulturowe.

Dokonując syntetycznej analizy konstytucji obydwóch państw, można zauważyć, że regulacje konstytucyjne idą z duchem poszanowania praw mniejszości i zawierają niezbędne gwarancje zachowania *tożsamości* narodowej i bezpieczeństwa kulturowego.

Konstytucja RP w art. 6 ust. 2 zawiera postanowienie, że Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym. Istotna jest deklaracja zawarta w art. 9 odnosząca się do przestrzegania wiążącego Polskę prawa międzynarodowego. Ma to ważne znaczenie, ponieważ Polska w odniesieniu do mniejszości narodowych jest związana licznymi umowami zarówno powszechnymi, jak i partykularnymi, które w części zostały syntetycznie omówione w tym artykule. Dla mniejszości narodowych znaczenie ma przepis art. 27 konstytucji, który brzmi: „W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych”. Pozwala on na pielęgnowanie języka ojczystego przez mniejszości narodowe. Kolejny przepis, tj. art. 35 *expressis verbis*, gwarantuje obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury, a także daje podstawy do systemowych rozwiązań w zakresie tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej przez mniejszości narodowe i etniczne.

W Akcie Konstytucyjnym Republiki Litewskiej z dnia 13 lipca 2004 r. O członkostwie Republiki Litewskiej w Unii Europejskiej istotnym z punktu widzenia mniejszości narodowych jest pkt 2, który stanowi: „Normy prawne Unii Europejskiej są częścią systemu prawnego Republiki Litewskiej. Jeżeli wynika to z traktatów założycielskich Unii Europejskiej, normy prawne są stosowane bezpośrednio. W razie kolizji normy prawne Unii Europejskiej mają pierwszeństwo przed ustawami Republiki Litewskiej i innymi normami prawnymi Republiki Litewskiej”. Z kolei art. 37 Konstytucji Republiki Litewskiej wyraźnie stanowi, że: „Obywatele przynależni do wspólnot narodowościowych mają

prawo do pielęgnowania swego języka, kultury i obyczajów”. Z punktu widzenia mniejszości narodowych i etnicznych jest to przepis dający możliwość zachowania tożsamości narodowej, kultury, a także gwarantujący bezpieczeństwo kulturowe. Powyższy przepis w korelacji z art. 45 konstytucji, który daje samodzielność mniejszościom narodowym i etnicznym w zakresie problemów swej kultury narodowej, oświaty, dobroczynności i wzajemnej pomocy, jest nowoczesnym rozwiązaniem, zgodnym z duchem europejskim. Nie bez znaczenia jest też ta część przepisu, która stanowi: „Wspólnoty narodowościowe są wspomagane przez państwo”. Daje to możliwość rozwoju i trwania mniejszości narodowych.

Polska literatura dziecięca a kształtowanie tożsamości narodowej i bezpieczeństwa kulturowego

Wychodząc od przyjętej definicji kultury, język jest podstawą kultur narodowych, ponieważ jest elementem komunikowania się ludzi a także powstawania przekazu w formie pisemnej. Jerzy Smolicz rozwija to zagadnienie w opracowaniu „Język jako wartość podstawowa kultury”³⁰ i zauważa, że język jest elementem kulturotwórczym.

Przyswajanie języka ojczystego rozpoczyna się w domu. W późniejszym okresie rozwoju młodego człowieka literatura dla dzieci zaczyna odgrywać istotną rolę. Pozwala im obcować z językiem ojczystym, który stanowi podstawę kształtowania się tożsamości narodowej³¹, a w konsekwencji umożliwia zachowanie kultury przodków, wpływając na poczucie bezpieczeństwa kulturowego. W literaturze dedykowanej dzieciom z różnych okresów literackich można bowiem doszukać się nie tylko obrazów świadczących o pięknie i różnorodności polskiej kultury, ale także ponadczasowych wartości moralnych i patriotycznych. Bogactwo naszej rodzimej, wieloaspektowej literatury dziecięcej, może być zatem źródłem poznawania przez dziecko otoczenia – tego najbliższego oraz dalszego, a także rozbudzania pozytywnych postaw i emocji zwią-

---

³⁰ Smolicz Jerzy, *Język jako wartość podstawowa kultury*, „Język polski w świecie”, red. Władysław Miodunka, PWN, Warszawa–Kraków 1990, s. 24–25.

³¹ Tomanek Przemysław, *Język ojczysty jako czynnik kształtowania się świadomości narodowej Ukraińców*, „Język a tożsamość narodowa”, red. Maria Bobrownicka, Kraków 2000, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, s. 111.

zanych z małą i dużą ojczyzną młodego człowieka. Szczególne znaczenie ma to dla Polaków zamieszkałych poza ojczyzną.

Początki literatury tworzonej z myślą o najmłodszych czytelnikach sięgają czasów oświecenia. To właśnie w tym czasie nastąpił najbardziej intensywny rozwój literatury dla dzieci i młodzieży. Taki rodzaj piśmiennictwa miał swoje źródła w literaturze czasów stanisławowskich, w których to narodowe i obywatelskie wychowanie było jedną z podstawowych wartości. Z uwagi na niniejszy fakt, a także na ówczesną sytuację polityczną kraju będącego pod zaborami, polskie piśmiennictwo dla najmłodszych skupiało się głównie na realizacji celów wychowawczych i edukacyjnych³². Rozwój i rosnąca popularność literatury dla dzieci i młodzieży, a także potrzeba jej tworzenia, miała związek z szerzącym się przekonaniem o znaczeniu książki w rozwoju i kształtowaniu się osobowości dziecka. Pierwszym twórcom przyświecały idee obywatelskiego wychowania. Ówczesna literatura dla dzieci pełniła zatem przede wszystkim funkcję wychowawczą.

Po roku 1864, czyli po upadku Powstania Styczniowego, literatura dziecięca stała się narzędziem, które miało zmienić system wychowania. Z uwagi na fakt, iż w życiu kulturalnym i społecznym Polaków zaszły zmiany związane ze wzrostem znaczenia mieszczaństwa, już od najmłodszych lat należało rozbudzać w dzieciach poczucie odpowiedzialności za społeczeństwo oraz obowiązkowości wobec nauki i pracy. W tym czasie problemem był także nasilający się ucisk narodowy, przez który zaostrzyła się cenzura, dlatego też niezwykle istotnym celem piśmiennictwa skierowanego do dzieci i młodzieży było rozbudzanie świadomości narodowej oraz kształtowanie patriotycznej postawy³³.

W okresie pozytywizmu proza dla dzieci była bardziej popularna niż poezja. Jednakże w tym czasie pojawiły się utwory Marii Konopnickiej, której twórczość – także poezja – była na bardzo wysokim poziomie artystycznym. Pozytywistyczna literatura dziecięca była jednym z głównych narzędzi wychowawczych. Utrwaliła także przeświadczenie o dużym zapotrzebowaniu na literaturę piękną dla dzieci.³⁴

---

³² Adamczykowa Zofia, *Literatura dla dzieci. Funkcje, kategorie, gatunki*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2001, s. 11–13.

³³ Tamże, s. 11–13.

³⁴ Tamże, s. 11–13.

Każdy kolejny okres historyczno-literacki ujawniał nowe tendencje w piśmiennictwie dedykowanym najmłodszym czytelnikom.

Literatura dziecięca z przełomu XIX i XX wieku pełniła funkcję przede wszystkim dydaktyczną i edukacyjną. Literatura ta „brała na siebie ciężar ukształtowania obywatela przyszłości”³⁵.

Na rozwój edukacji patriotycznej zdecydowany wpływ miała także twórczość z okresu dwudziestolecia międzywojennego, bogata w teksty czasopiśmiennicze i czytankowe. Współcześnie literatura i wiersze patriotyczne dla dzieci mają charakter przede wszystkim liryczny i elegijny³⁶.

Literatura dziecięca od swych początków sięgała do ludowości, baśniowości, poruszała istotne, aktualne kwestie. Mimo upływu lat i zmian, jakie zaszły w tej dziedzinie, wiele kwestii pozostaje niezmiennych, ponadczasowych. Dobra literatura dziecięca, ta z minionych okresów, a także współczesna, powinna być syntezą wartości i całego dorobku poetyckiego.

Literatura dziecięca pełni ważną funkcję w procesie kształtowania się poczucia przywiązania do ojczyzny. Jest narzędziem, które rodzice, opiekunowie, nauczyciele, wychowawcy i wszystkie osoby, mające wpływ na kształtowanie i rozwój dzieci i młodzieży, mogą wykorzystać³⁷. Piśmiennictwo dla dzieci jest niezwykle istotnym elementem w kształtowaniu się kompetencji kulturowych młodego człowieka, przygotowującym go do czynnego udziału w środowisku kulturowym. Dziecko poprzez obcowanie z literaturą ma szansę, by poznać bajki, pieśni, obyczaje, stroje regionalne, narodowe. Wychowanie w określonym środowisku umożliwi poznanie obowiązujących norm, a wszystkie wymienione elementy są kluczowe w nieuświadomionym procesie nabywania tożsamości przez dziecko³⁸. Literatura dla dzieci jest skarbnicą wiedzy i

---

³⁵ Leszczyński Grzegorz, *Książka dla dziecka a treści narodowe*, „Literatura i książka dziecięca. Słowo – obieg – konteksty”, Wydawnictwo Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, Warszawa 2003, s. 85.

³⁶ Waksmund Ryszard, *Poezja dla dzieci. Antologia form i tematów*, Wydawnictwo Wacław Bagiński, Wrocław 1999, s. 10.

³⁷ Ratyńska Hanna, *Literatura dziecięca w pracy przedszkola*, Warszawa 1991, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, s. 80.

³⁸ Kucharska Beata, *Folklor dziecięcy i sposoby jego zastosowania w pracy dydaktycznej z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce,

możliwości poznania kultury oraz rozbudzania potrzeby kultywowania tradycji, a także aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturowym³⁹.

Na szczególną uwagę zasługują wiersze dla dzieci, stanowiące dużą grupę literatury dziecięcej. Zaliczamy do nich niedługie formy wierszowane, które pełnią funkcję przede wszystkim kształcącą i wychowawczą. Dzięki elementom, takim jak *rym*, czy *rytm*, dzieciom łatwiej jest zapamiętać treść, jaką niesie ze sobą utwór⁴⁰. Należy podkreślić także rolę wierszy patriotycznych, które zyskały dużą popularność pod koniec XIX wieku.

Tematykę patriotyzmu, przywiązania do ojczyzny na gruncie poezji dziecięcej podjęli między innymi Stanisław Jachowicz (1796–1857), Maria Konopnicka (1842–1910) czy Władysław Bełza (1847–1913). Oto kilka przykładów wierszy (we fragmentach) wspomnianych autorów.

Augustynek – S. Jachowicz

Ojciec, co wcześniej wpajał cnoty w synka,

Zapytał się Augustynka:

Co wolisz, gruszkę z własnego ogrodu,

Czy pomarańczę soczystą?

Ja wolę gruszkę.– Z jakiego powodu?

Bo tamta obcą, a ta jest ojczystą.

Pochwalił ojciec roztropnego syna,

Że pięknie myśli za młodu,

I rzekł: kto dzieckiem kochać kraj zaczyna,

Będzie pociechą narodu⁴¹.

W wierszu ukazana jest rozmowa ojca z synem, w której poruszony jest temat przywiązania i szacunku do ojczyzny. Podkreślona została także kwestia młodego wieku, w którym to człowiek zaczyna utożsamiać się ze swoim krajem, narodem.

Literatura dziecięca w edukacji elementarnej – Cała Polska czyta dzieciom”, red. Bożena Sieradzka-Baziur, nr 24 (2/2012), Kraków 2012, Akademia Ignatianum, s. 92.

³⁹ Tamże, s. 93.

⁴⁰ Ryszard Waksmund, *Poezja dla dzieci. Antologia form i tematów*, Wydawnictwo Wacław Bagiński, Wrocław 1999, s. 7.

⁴¹ Jachowicz Stanisław, *Augustynek*, Ryszard Waksmund, *Poezja dla dzieci...*, wyd. cyt., s. 80.

Kolejnym przykładem ukazującym przywiązanie do domu rodzinnego, ojczyzny może być fragment „Pieśni o domu” Marii Konopnickiej.

Pieśń o domu – M. Konopnicka

(...)

Kochasz ty dom, rodzinny dom,

Co wpośród burz,

w zwątpienia dnie,

Gdy w duszę ci uderzy grom,

Wspomnieniem swym ocala cię? (...)⁴²

Przytaczając przykłady poezji dla dzieci, które mogą kształtować poczucie tożsamości narodowej, nie można pominąć twórczości Władysława Bełzy (1847–1913). Jest jednym z tych autorów, którego dorobek poetycki zasługuje na szczególne wyróżnienie. Jego teksty do dziś są bardzo popularne, lubiane przez dzieci i przede wszystkim – nadal aktualne. Poruszają tematykę rodziny, ojczyzny, patriotyzmu, dumy narodowej. Dlatego też są bliskie sercom kilku pokoleń Polaków.

Jednym z najbardziej znanych wierszy niniejszego poety jest „Katechizm polskiego dziecka”, znany bardziej pod zmienionym tytułem „Kto ty jesteś? Polak mały...”. Utwór ukazał się w roku 1900.

Katechizm polskiego dziecka – W. Bełza

Kto ty jesteś?

Polak mały.

Jaki znak twój?

Orzeł biały.

Gdzie ty mieszkasz?

Między swemi.

W jakim kraju?

W polskiej ziemi.

Czym ta ziemia?

Mą ojczyzną.

Czym zdobyta?

Krwią i bliźną.

---

⁴² Maria Konopnicka, *Pieśń o domu*, „Uroczystości pełne radości (dla klas 1–3)”, red. Ryszard Przymus, Łódź 1995, Wydawnictwo Juka, s. 79.

*Czy ją kochasz?
Kocham szczerze.
A w co wierzysz?
W Polskę wierzę.
(...)⁴³*

Wiersze Bełzy rozbudzają poczucie tożsamości narodowej, poszanowania dla tradycji, rodziny, ziemi, uczą patriotyzmu⁴⁴. Niniejszą tematykę porusza także wiersz „Ziemia rodzinna”.

Ziemia rodzinna – W. Bełza
*Całym mym sercem, duszą niewinną,
Kocham tę świętą ziemię rodzinną,
Na której moja kołyska stała,
I której dawna karmi mnie chwałą (...)⁴⁵*

W powyższym fragmencie doskonale zaznacza się przywiązanie do ojczyzny, ale przede wszystkim wspomnienie domu rodzinnego, w którym osoba mówiąca w wierszu poznała wartości kształtujące jej postawę wobec kraju.

Obraz małej i dużej ojczyzny dostrzec można w wierszu „Ojczyzna”. Podmiot liryczny zwraca w nim uwagę na piękno przyrody, kultury, tradycji oraz języka polskiego.

Ojczyzna – W. Bełza
*Co jest ojczyzna? pytała Juleczka.
A ojciec na to tak odrzekł dziecinie:
„Ojczyzna Julciu, to nasza ta rzeczka,
Co tam pod lasem cicho sobie płynie, (...)
Te łąki nasze, pachnące ziołami,
Te nasze piosnki i nasze pacierze,
To piękne niebo, co świeci nad nami,
To wszystko Julciu, co tak kochasz szczerze”⁴⁶.*

---

⁴³ Bełza Władysław, *Kto Ty jesteś? Polak mały!*, „Katechizm polskiego dziecka”, red. Władysław Bełza, posł. Tomczyk Norbert, wyd. siódme, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2006, s. 3–4.

⁴⁴ Tamże, z posłowania Norberta Tomczyka, s. 36.

⁴⁵ Tamże, s. 17.

⁴⁶ Bełza Władysław, *Ojczyzna*, „Poezja dla dzieci...”, red. Ryszard Waksmund, wyd. cyt., s. 81.

Piękno polskiej mowy, obrazy przyrody, pozytywne postawy i przywiązanie do ojczyzny odnajdziemy m.in. w utworach Czesława Janczarskiego (1911–1971), Tadeusza Kubiaka (1924–1979), Ryszarda Przy musa (1943–2001), Włodzimierza Domeradzkiego (brak danych), Jerzego Wilmańskiego (1936–2005), Wandy Chotomskiej (1929–2017).

Na początkowych etapach życia dziecka jego ojczyzną są najpierw najbliżsi – rodzice, rodzeństwo, otaczające go przedmioty, zapachy, przyroda – szum drzew, odgłosy zwierząt, dom, ulica, przy której stoi dom rodzinny. Z czasem bliskie stają się miejsca, w których spędza dużo czasu – przedszkole, szkoła, miejscowość. Z czasem elementy te składają się na większy obraz – obraz ojczyzny, z którą jest związane emocjonalnie oraz zawodowo⁴⁷.

Człowiek w swoim życiu, poszukujący miejsca w świecie, często odnosi się do wartości wyniesionych z domu rodzinnego. Dom jest także punktem odniesienia, startu, z którego jednostka wyrusza w życiową drogę. Z czasem granice przestrzeni, w której funkcjonuje, rozszerzają się do wsi, miasteczka, regionu, w którym mieszka (*małej ojczyzny*), jeszcze później – Polski – *dużej ojczyzny*, z którą czuje się żyty.

Wanda Chotomska w swojej twórczości często ukazuje swoim małym czytelnikom piękno ojczyzny – tej małej, najbardziej znanej i najbliższej sercu oraz dużej. Doszukać możemy się opisów rodziny, tańców narodowych, przyrody, regionalnych tradycji, kultury, a także emocji z nimi związanych, które mogą odegrać ogromną rolę w kształtowaniu się osobowości i postawy wobec kraju⁴⁸.

Jest w każdym naszym słowie... – W. Chotomska

*Jest w każdym naszym słowie,
a słowa są najprostsze –
chleb, mama, dom gościnnie,
i Wisła, i Mazowsze.
(...)*

---

⁴⁷ Hanna Ratyńska, *Literatura dziecięca w pracy przedszkola*, Warszawa 1991, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, s. 79.

⁴⁸ Jastrzębowska-Golonka Danuta, *Językowy obraz rodziny w wybranych utworach Wandy Chotomskiej*, „Twórczość Wandy Chotomskiej jako źródło wartości kształtujących osobowość dziecka”, red. Maria Czaplicka-Jedlikowska, Bydgoszcz 2015, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, s. 123.

*W mazurku szopenowskim,
i w czarnym węglu Śląska,
i tu, gdzie serce mówi,
że to jest właśnie Polska*⁴⁹.

Twórczość Chotomskiej umożliwia kontakt z polską tradycją, co stanowi element wychowania patriotycznego, kształtowania postaw poszanowania ojczyzny i kultury⁵⁰. Wiedzę i pamięć o zdarzeniach z przeszłości wynosi się z domu rodzinnego, który jest kolebką poczucia tożsamości. Siła pierwszych doświadczeń jest tak ogromna, że nawet po kilkudziesięciu latach jesteśmy w stanie przywołać w pamięci miejsca, wspomnienia z dzieciństwa. Składają się one na obraz prawdziwej, bliskiej sercu ojczyzny – tej, w której czujemy się bezpiecznie, którą nosimy w sercu i za którą tęsknimy⁵¹.

Najbliższa ojczyzna oprócz bliskości dosłownej (znany ogród, ścieżki, okolica) jest także bliska emocjonalnie. Naturalnym bowiem jest poczucie związku człowieka z ziemią, na której się wychował, dorastał, przeżywał dobre i złe chwile. Mała ojczyzna jest często miejscem, do którego chce się wracać, gdyż jest czymś prawdziwym, namacalnym, znanym i w naszym odczuciu – bezpiecznym⁵². Obraz małej ojczyzny ukazany jest także w wierszu Czesława Janczarskiego „Co to jest Polska”.

Co to jest Polska? – Cz. Janczarski

*– Co to jest Polska? –
Spytał Jaś w przedszkolu.
Polska – to wieś
i las,
i zboże w polu (...),
a nawet obłoki,
gdy nad nami mkną.*

---

⁴⁹ Chotomska Wanda, *Jest w każdym naszym słowie...*, „Uroczystości pełne radości...”, red. Ryszard Przymus, wyd. cyt., s. 79.

⁵⁰ Tamże, s. 125.

⁵¹ Ratyńska Hanna, *Literatura dziecięca...*, wyd. cyt., s. 80.

⁵² Cieślowski Jerzy, *Ojczyzna najbliższa, czyli o czasoprzestrzeni dzieciństwa*, „O literaturze dla dzieci i młodzieży – studia, rozprawy, szkice”, red. Halina Skrobiszewska, Warszawa 1975, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, s. 37.

*Polska to jest także twój rodzinny dom. (...)*⁵³

Wizerunek rodzinnej ziemi możemy odszukać również w wierszu „Ojczyzna” Włodzimierza Domeradzkiego.

Ojczyzna – W. Domeradzki

*Wszystko dokoła:
dom i przedszkole,
fabryczne dymy,
żelazna kolej...
(...)*

*I las, co cieniem
dzieci zaprasza –
wszystko to Polska,
Ojczyzna nasza!*⁵⁴

W utworze podmiot liryczny przedstawia elementy najbliższe dziecku – dom, pole, przedszkole, które składają się na szerszy obraz ojczyzny⁵⁵. W dziecku poznającym swoje bliższe i dalsze otoczenie kształtuje się poczucie przynależności i identyfikowania się z lokalną społecznością, tożsamości z małą ojczyzną.

Szeroko ujmowana literatura dziecięca pełni zatem niezwykle istotną funkcję w uwrażliwianiu, aktywizowaniu i rozbudzaniu twórczej postawy młodego obywatela, szanującego i związanego emocjonalnie ze swoim krajem, narodem i regionem, przejawiającego patriotyczną postawę, jednocześnie nieodrzucającego postawy poszanowania i otwartości na inne narodowości i kulturę innych krajów⁵⁶.

Dzieci są niezwykle wrażliwe, uczą się w bardzo szybkim tempie. Najmłodsze lata dziecka to czas, w którym kształtuje się jego osobowość, światopogląd. Jest to również okres, którego wydarzenia bez wątpienia będą miały wpływ na jego przyszłe życie, a także świadomość

---

⁵³ Janczarski Czesław, *Co to jest Polska?*, „Poezja dla dzieci. Próby interpretacji 100 wierszy. Część pierwsza”, red. Marian Gancarczyk, Bielsko-Biała 1987, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. W. Spasowskiego w Warszawie, s. 30.

⁵⁴ Włodzimierz Domeradzki, *Ojczyzna*, „Poezja dla dzieci...”, Ryszard Waksmund, wyd. cyt., s. 83.

⁵⁵ Gancarczyk Marian, *Poezja dla dzieci...*, wyd. cyt., s.16.

⁵⁶ Kucharska Beata, *Folklor dziecięcy i sposoby jego zastosowania w pracy dydaktycznej z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce...”, red. Bożena Sieradzka-Baziur, wyd. cyt., s. 92.

narodową. Ukazywanie piękna otaczającego świata i uwrażliwianie na nie jest właśnie jedną z podstaw wychowania dziecka w duchu patriotycznym.

Oprócz poezji dziecięcej miejsce w kształtowaniu się poczucia tożsamości narodowej mogą mieć także dłuższe formy literackie. Przykładem literatury dla młodych czytelników, w którym odszukać można wątek narodowy i patriotyczny jest z pewnością powieść Henryka Sienkiewicza „W pustyni i w puszczy”.

Jeden z głównych bohaterów – Staś Tarkowski – bez wątplenia utożsamia się z Polską kulturą i tradycją, mimo iż nigdy nie był w kraju. Miłość do ojczyzny oraz języka polskiego zaszczerpił w nim ojciec Władysław, walczący podczas Powstania Styczniowego, któremu udało się uciec za granicę po zniewoleniu i zesłaniu na Sybir.

Staś w wielu sytuacjach podkreślał, jak ważna jest dla niego Polska, piękno języka polskiego. Na uwagę zasługują dwa wątki, które świadczą o niezwykłym przywiązaniu chłopca do ukochanej ojczyzny. Pierwszym jest niewątpliwie moment, w którym bohater urządził siedzibę w starym baobabie i którą nazwał Krakowem⁵⁷. Drugą zaś sceną to ta, w której Staś, chcąc zostawić ślad swojej obecności, wykuł dłutem słowa „Jeszcze Polska...” na gnejsowej skale u stóp Kilimandżaro⁵⁸.

Podsumowanie

Problematyka zachowania tożsamości narodowej jest zagadnieniem ważnym we współczesnym świecie. Nawet państwa określane jako jednolite narodowo mają na swym terytorium mniejszości narodowe i etniczne. Są to kwestie wymagające odpowiedniej polityki zapobiegającej zjawiskom, które w przeszłości doprowadzały do konfliktów na tym tle. Mniejszości narodowe, co jest wyeksponowane w prawie międzynarodowym i europejskim, mają prawo do zachowania swej odrębności, ale w ramach dobrze rozumianej integracji. Kultura mniejszości może być czynnikiem stymulującym rozwój kultury powszechnej w danym kraju. Z kolei, bezpieczeństwo kulturowe, zachowanie języka są niezmiernie ważne dla mniejszości narodowych. Język, z małymi wyjątkami, jest czynnikiem wpływającym na poczucie tożsamości narodowej.

---

⁵⁷ Sienkiewicz Henryk, *W pustyni i w puszczy*, PIW, Warszawa 1959, s. 179.

⁵⁸ Tamże, s. 299.

Odnosząc się do tematu przewodniego niniejszego artykułu, proces kształtowania się poczucia tożsamości narodowej i bezpieczeństwa kulturowego rozpoczyna się od najmłodszych lat życia człowieka. Na rozwój patriotycznych postaw, przywiązania do domu rodzinnego, ojczyzny ma wpływ wiele czynników, takich jak wartości wpajane przez rodziców czy opiekunów, wiedza zdobywana na kolejnych etapach wychowywania i kształcenia.

Z pewnością można stwierdzić, iż przesłania i obrazy zawarte w wybranej polskiej literaturze dziecięcej są również jednymi z czynników, które oddziałują w tej sferze. Twórczość dedykowana najmłodszym jest bowiem narzędziem, które, wykorzystane w odpowiedni sposób, ma siłę wpływania na kształtowanie się pozytywnych postaw wobec języka, tradycji i kultury narodowej.

Bibliografia

- 1) Adamczykowa Zofia, *Literatura dla dzieci. Funkcje, kategorie, gatunki*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2001, s. 11–13.
- 2) Bełza Władysław, *Katechizm polskiego dziecka*, posł. Tomczyk Norbert, wydanie siódme, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2006, s. 36–37.
- 3) Cieślakowski Jerzy, *Ojczyzna najbliższa, czyli o czasoprzestrzeni dzieciństwa*, „O literaturze dla dzieci i młodzieży – studia, rozprawy, szkice”, red. Halina Skrobiszewska, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1975, s. 36–49.
- 4) Czaja Jan, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków, Wydawnictwo Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2008.
- 5) Daranowski Piotr, *Prawa mniejszości w powszechnym prawie międzynarodowym*, http://www.grocius.edu.pl/Publikacje/pdar_mniejszosci.pdf [dostęp: 29.03.2017].
- 6) Fenton Steve, *Etniczność*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2013.
- 7) Gancarczyk Marian, *Poezja dla dzieci. Próby interpretacji 100 wierszy. Część pierwsza*, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. W. Spasowskiego, Bielsko-Biała 1987.
- 8) Horbowa Beata, *Edukacja regionalna w Oddziale przedszkolnym Mniejszości Ukraińskiej w Przemyślu*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce, Wychowanie społeczno-emocjonalne dziecka”, red. Ewa Gurba, nr 25 (3/2012), Akademia Ignatianum, Kraków 2012, s. 95–107.
- 9) Jastrzębowska-Golonka Danuta, *Językowy obraz rodziny w wybranych utworach Wandy Chotomskiej*, „Twórczość Wandy Chotomskiej jako źródło wartości kształtujących osobowość dziecka”, red. Maria Czaplicka-Jedlikowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2015, s. 105–131.
- 10) Kłosowska Antonina, *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- 11) *Konstytucja Republiki Litewskiej*, wyd. 2 zm. i uaktualnione, tłum. Henryk Wisner, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006.

- 12) Kucharska Beata, *Folklor dziecięcy i sposoby jego zastosowania w pracy dydaktycznej z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce, Literatura dziecięca w edukacji elementarnej – Cała Polska czyta dzieciom”, red. Bożena Sieradzka-Baziur, numer 24 (2/2012), Akademia Ignatianum, Kraków 2012, s. 83–95.
- 13) Kunert Andrzej K. (wybór), *Polskie pieśni patriotyczne z nutami*, Świat Książki, Warszawa 2003.
- 14) Kurczewska Joanna, *Naród*, „Encyklopedia socjologii”, t. 2, Oficyna naukowa, Warszawa 1999.
- 15) Leszczyński Grzegorz, *Książka dla dziecka a treści narodowe*, „Literatura i książka dziecięca. Słowo – obiegi – konteksty”, Wydawnictwo Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, Warszawa 2003, s. 84–92.
- 16) Malak Kazimierz, *Bezpieczeństwo jako kategoria i zjawisko społeczne*, „Piotrkowskie Zeszyty Międzynarodowe”, nr 2, 2007, s. 91–95.
- 17) Ochmański Jerzy, *Historia Litwy*, Ossolineum, Wrocław 1982.
- 18) Oniszczyk Jerzy, *Określenie państwa współczesnego*, „Współczesne państwo w teorii i praktyce. Wybrane elementy”, red. Jerzy Oniszczyk, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2008.
- 19) Nowa *encyklopedia powszechna PWN*, t. 2, red. Barbara Petrozolin-Skowrońska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
- 20) Pruszyński Jan, *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2001.
- 21) Ratyńska Hanna, *Literatura dziecięca w pracy przedszkola*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1991, s. 79–92.
- 22) Róg Mariusz, Sęk Andrzej, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej jako podstawa bezpieczeństwa kulturowego*, „Współczesne zagrożenia zdrowia i bezpieczeństwa publicznego”, red. Zbysław W. Grajek, Małgorzata Knaś, Andrzej Sęk, Wydawnictwo Uczelniane Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Profesora Edwarda F. Szczepanika w Suwałkach, Suwałki 2016, s. 311–330.
- 23) Szacki Jerzy, *Państwo narodowe*, „Encyklopedia socjologii”, Suplement, Oficyna naukowa, Warszawa 2005.
- 24) *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. Mieczysław Szymczak (red.), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 519.
- 25) Tomanek Przemysław, *Język ojczysty jako czynnik kształtowania się świadomości narodowej Ukraińców*, „Język a tożsamość narodowa”, red. Maria Bobrownicka, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2000, s. 103.
- 26) Tyloch Witold, *Judaizm*, KAW, Warszawa 1987.
- 27) Ujma Magdalena, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Semper, Warszawa 2003.
- 28) Waksmund Ryszard, *Poezja dla dzieci. Antologia form i tematów*, Wydawnictwo Wacław Bagiński, Wrocław 1999.
- 29) Walczak Bogdan, *Uniwersalizm czy partykularyzm? (Procesy unifikacji i dyferencjacji językowej dziś i jutro)*, „Kultura – Język – Edukacja”, t. 3, red. Robert Mrózek, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000.
- 30) Wiatr Jerzy, *Socjologia polityki*, Europejska Szkoła Wyższa Prawa i Administracji, Warszawa 2009.

- 31) Zięba Ryszard, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 1999.

Wiersze i powieści

- 32) Bełza Władysław, *Kto Ty jesteś? Polak mały*, „Katechizm polskiego dziecka”, postł. Norbert Tomczyk, wydanie siódme, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2006, s. 3–4.
- 33) Bełza Władysław, *Ojczyzna*, „Poezja dla dzieci. Antologia form i tematów”, red. Ryszard Waksmund, Wydawnictwo Waław Bągiński, Wrocław 1999, s. 81.
- 34) Chotomska Wanda, *Jest w każdym naszym słowie*, „Uroczystości pełne radości (dla klas 1–3)”, red. Ryszard Przymus, Łódź, Wydawnictwo Juka, 1995, s. 79.
- 35) Domeradski Włodzimierz, *Ojczyzna*, „Poezja dla dzieci. Antologia form i tematów”, red. Ryszard Waksmund, Wydawnictwo Waław Bągiński, Wrocław 1999, s. 83.
- 36) Jachowicz Stanisław, *Augustynek*, „Poezja dla dzieci. Antologia form i tematów”, red. Ryszard Waksmund, Wydawnictwo Waław Bągiński, Wrocław 1999, s. 80.
- 37) Janczarski Czesław, *Co to jest Polska?*, „Poezja dla dzieci. Próby interpretacji 100 wierszy. Część pierwsza”, red. Marian Gancarczyk, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. W. Spasowskiego w Warszawie, Bielsko-Biała 1987, s. 30.
- 38) Konopnicka Maria, *Pieśń o domu*, „Uroczystości pełne radości (dla klas 1–3)”, red. Ryszard Przymus, Wydawnictwo Juka, Łódź 1995, s. 79.
- 39) Sienkiewicz Henryk, *W pustyni i w puszczy*, PIW, Warszawa 1959, s. 179, 299.

Strony internetowe

- 40) Wiersze patriotyczne, http://www.pogotowieflagowe.pl/wiersze_patriotyczne.html [dostęp: 1.04.2017].
- 41) Język chorwacki, https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_chorwacki [dostęp: 21.03.2017].
- 42) http://www.groczusz.edu.pl/Publikacje/pdar_mniejszosci.pdf [dostęp: 29.03.2017].

Children literature as an element shaping the sense of national identity and cultural security

Summary

The article presents the role of children literature in shaping the national identity and culture based on the examples of Polish literature. This issue is presented at the background of international law and internal constitutional regulations of the two European Union countries – Lithuania and Poland. The conditions being a result of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, signed in Rome on 4th of November 1950 and the Convention on the Rights of the Child, established by the United Nations General Assembly on 20th of November 1989, will be signaled.

The issue of security of cultural minorities is also discussed. The leading part of the article is dedicated to analysis of the selected children literature, which may have an impact on national and patriotic attitudes. Noticing the complicated history of the Republic of Poland and Polish-Lithuanian Commonwealth, as well as the situation in inter-

national law, which went through tumultuous changes in the twentieth century, it is considered to be a matter of great importance in modern, pluralistic societies, which are developing and respecting cultural diversities. This issue plays a very important role in respecting the culture and heritage of national minorities in contemporary Europe.

Keywords: cultural security, nation, culture, language, children literature, national identity

Vaikų literatūra kaip nacionalinio identiteto ir kultūrinio saugumo formavimo elementas

Santrauka

Straipsnyje pristatomas vaikų literatūros vaidmuo formuojant tautinę sąmonę ir kultūrą Lenkijos literatūros pavyzdžiu. Šiame darbe šis klausimas yra pristatytas atsižvelgiant į dviejų Europos Sąjungos valstybių – Lietuvos ir Lenkijos – tarptautinės teisės ir vidaus konstitucinių nuostatų reikalavimus. Taip pat yra nagrinėjami reikalavimai, išplaukiantys iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos, Europos chartijos dėl regioninių arba mažumų kalbų, Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktų, Konvencijos dėl tautinių mažumų apsaugos. Straipsnyje taip pat yra aptariama tautinių mažumų kultūrinio saugumo problema. Viena iš straipsnio dalių skirta pasirinktai lenkų vaikų literatūrai, kuri gali turėti įtaką nacionalinio ir patriotinio požiūrio formavimui. Atsižvelgiant į sudėtingą Abiejų Tautų Respublikos ir Lenkijos Respublikos istoriją, taip pat tarptautinę teisinę situaciją, kuri patyrė audringus pokyčius XX a., tai yra labai svarbus klausimas moderniai, pliuralistinei visuomenei, kuri vystosi gerbdama kultūrinius skirtumus. Šis klausimas atlieka labai svarbų vaidmenį pagarbos tautinių mažumų kultūrai ir paveldui šiuolaikinėje Europoje aspektu.

Raktažodžiai: kultūros saugumas, tautos, kultūra, kalba, vaikų literatūra, tautinis identitetas

Literatura dziecięca jako element kształtowania poczucia tożsamości narodowej i bezpieczeństwa kulturowego

Streszczenie

W artykule zaprezentowano rolę, jaką odgrywa literatura dziecięca w kształtowaniu świadomości i kultury narodowej na przykładzie literatury polskiej. Problematyka ta została przedstawiona na tle uwarunkowań prawnomiędzynarodowych i wewnętrznych regulacji konstytucyjnych dwóch państw Unii Europejskiej, mianowicie Litwy i Polski. Zasygnalizowane zostały uwarunkowania wynikające m.in. z Powszechnej deklaracji praw człowieka, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych. Poruszone zostało również zagadnienie bezpieczeństwa kulturowe-

go mniejszości narodowych. Część artykułu poświęcono wybranej polskiej literaturze dziecięcej, która może mieć wpływ na kształtowanie postaw narodowościowych i patriotycznych. Biorąc pod uwagę skomplikowane dzieje Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Rzeczypospolitej Polskiej, a także sytuację prawnomiędzynarodową, która przechodziła burzliwe przemiany w XX w., jest to bardzo istotna kwestia dla współczesnych, pluralistycznych społeczeństw, rozwijających się w poszanowaniu odrębności kulturowych. Niniejsze zagadnienie odgrywa bardzo istotną rolę w poszanowaniu kultury i dziedzictwa mniejszości narodowych we współczesnej Europie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo kulturowe, naród, kultura, język, literatura dziecięca, tożsamość narodowa